Florin Sterian

SINONIMIA CA MODALITATE DE DEFINIRE LEXICOGRAFICĂ

E c h i v a l e n ț ă – este conceptul la care se raportează atât definiția de dicționar, cât şi categoria semantică denumită *sinonimie*. Aşadar, locul acesteia din urmă într-o lucrare lexicografică având caracter explicativ apare ca unul pe deplin justificat. În ce măsură însă (şi mai ales în ce manieră) este indicat să fie utilizată vom încerca să vedem în continuare.

Ca principiu, din analiza noastră, sinonimia poate fi regăsită în dicționar în două moduri directoare: **I.** compunând de sine stătător definiția sau **II.** dublând definiția perifrastică. De asemenea (şi în ambele situații), sinonimia poate apărea în următoarele modalități: **1.** ca sinonim unic, **2.** ca lanț de sinonime **a.** „perfecte" sau **b.** parțiale.

În cele ce urmează vom supune atenției felul în care definiția prin sinonim(e) îşi găseşte concretizarea în ultimele trei lucrări lexicografice explicative monolingve generale româneşti apărute sub egida Academiei: *Dicționarul limbii române* (DLR), *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX) şi *Micul dicționar academic* (MDA).

De asemenea (şi precizând că, altminteri, nu intră în vederile întreprinderii de față să abordeze probleme teoretice complexe ale sinonimiei), considerăm ca necesar să punctăm o premisă utilă în analiza noastră, şi anume cea referitoare la condițiile de sinonimie. Astfel, pentru ca două (sau mai multe) cuvinte (sensuri, nuanțe semantice) să poată fi considerate sinonime, trebuie să fie îndeplinite următoarele condiții:

A. identitatea termenilor sub aspectul conținutului lor semantic;

B. identitatea sub aspectul tipurilor de contexte în care sunt distribuiți;

C. identitatea în ceea ce priveşte varianta stilistico-funcțională din care fac parte.

Am considerat această mențiune ca fiind necesară întrucât perspectiva lexicografică presupune ca obligatoriu pentru îndeplinirea raportului de sinonimie doar primul tip de identitate, celelalte două, de factură extrasemantică, fiind tratate într-o manieră proprie; mai exact, prin inserarea precizărilor de natură contextuală, respectiv a mărcilor de uzaj într-o paranteză care precedă definiția.

*
* *

I.1. Glosarea prin sinonim unic presupune, ca o condiție obligatorie, identitatea semantică *perfectă* între cei doi termeni. Astfel, în cazul unei perechi sau al unei serii sinonimice, termenul care poate compune singur definiția echivalentului sau echivalentelor sale (din punctul de vedere al sensului) este, în principiu, sinonimul cel mai cunoscut dintre acestea, cu utilizarea cea mai frecventă, aparținând limbii

BDD-A23028 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:13 UTC)

literare sau, eventual, de factură populară. Vor putea fi „rezolvate”, aşadar, făcând apel la această modalitate de definire, cuvinte marcate, în ceea ce priveşte uzul, după cum urmează:

– diacronic:

AMBETA (Înv.) A (se) plictisi.[1] (Înv. = învechit)

– diatopic:

ACAȚ (Reg.) Salcâm. (Reg. = regional)

– diaintegrativ:

BOSĂ **2.** (Franțuzism) Aptitudine.

– diastratic:

ACIUAT, -Ă (Pop.) Pripăşit. (Pop. = popular)

– diafazic:

ABȚIGUIT, -Ă (Fam.) **1.** Beat. (Fam. = familiar)

– diatextual:

CHEMA ♦ (Poetic) A evoca.

– diatehnic:

ADIȚIE **1.** (Chim.) Adăugare. (Chim. = chimie)

– diafrecvențial:

ABUR **3.** (Rar) Adiere.

– diaevaluativ:

DRÂMBĂ ♦ (Ir.) Vioară. (Ir. = ironic)

– dianormativ:

LEAGĂN ♦ (Impr.) Creşă. (Impr. = impropriu)

Şi tot printr-o paranteză precedând definiția este precizat şi contextul în care poate fi utilizat termenul avut în vedere:

ABRAŞ (Pop.) **1.** (Despre cai) Nărăvaş.
ABROGAT, -Ă (Despre acte, dispoziții etc.) Anulat.
ACUMBET, -Ă (Despre părți ale plantelor) Culcat.

Mai pot însoți definiția sinonimică (precum, fireşte, şi orice alt tip de definiție) diverse indicații privitoare la procesul semantic:

ABORDABIL, -Ă Care poate fi abordat; *p. ext.* Accesibil. (P. ext. = prin extensiune)

ANIMAL, -Ă **1.** Ființă organizată, uni- sau pluricelulară, înzestrată cu facultatea de a simți şi de a se mişca; *p. restr.* Vietate, jivină, dobitoc. (P. restr. = prin restricție),

de natură morfologică:

AMAR, -Ă ♦ (Adverbial) Straşnic, cumplit.

ADORMIT, -Ă ♦ Fig. (În limbajul bisericesc; adesea substantivat) Mort. (Fig. = figurat)

etc.

Şi, desigur, după cum se poate constata din ultimul exemplu prezentat, aceste precizări-suport ale definiției pot fi utilizate şi concomitent.

[1] Exemplele utilizate, atunci când nu se specifică altceva, sunt extrase din DEX.

BDD-A23028 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:13 UTC)

De asemenea, această modalitate de definire este folosită pe scară largă pentru tratarea situațiilor ce au în vedere sinonime aparținând aceleiași familii de cuvinte:

BĂDICĂ (Pop.; mai ales la voc.) Bădiță. (Voc. = vocativ)
BĂDIE (Pop.; mai ales la voc.) Bădiță.
BĂDIȘOR (Pop.) Bădiță.
DEPREUNĂ Împreună.
DIMPREUNĂ Împreună (**1**).

II.1. și **II.2.a.** Pe de altă parte, termenii cu cea mai mare răspândire și circulație, raportat la echivalentele lor semantice, vor primi o definiție perifrastică, urmată (cel mai frecvent) de sinonimul ori sinonime(le lor) cu care se identifică total:

POTASIU **1.** Element chimic din grupa metalelor alcaline, cu luciu metalic, alb-argintiu, asemănător cu sodiul, foarte reactiv, bun conducător de căldură și electricitate, care se găsește în natură numai sub formă de combinații; kaliu.

KALIU (Chim.) Potasiu.

CARTOF (Bot.) **1.** Plantă erbacee din familia solanaceelor, cu flori albe sau violete și tulpini subterane terminate cu tuberculi de formă rotundă, ovală sau alungită, comestibili, bogați în amidon *(Solanum tuberosum)*; *p. restr.* tuberculul acestei plante, folosit în alimentație și ca furaj; barabulă, picioc, picioică, barabușcă, bulughină.

BARABULĂ (Reg.) Cartof.
PICIOICĂ (Bot.; reg.) Cartof. (Bot. = botanică)
BARABUȘCĂ (Reg.) Cartof.
BULUGHINĂ (Reg.) Cartof.

Pot apărea și cazuri când este destul de greu de decis care dintre termenii unei perechi (sau ai unei serii) sinonimice deține rolul de sinonim „principal”; în această situație, se poate face apel la definiția perifrastică pentru fiecare dintre cuvinte. Iată, spre pildă, cazul general uzitatului exemplu de sinonimie perfectă *email–smalț*:

EMAIL **1.** Masă sticloasă obținută prin topire sau prin sinterizare, constituită în special din siliciu și bariu, care se aplică pe suprafața unor obiecte metalice sau ceramice, pentru a le proteja împotriva coroziunii, a le îmbunătăți rezistența mecanică, a realiza izolarea lor electrică, în scop decorativ etc.; smalț [...].

SMALȚ **1.** Masă sticloasă formată din diverși oxizi anorganici, cu care se acoperă suprafața obiectelor de ceramică sau de metal pentru a le face impermeabile, a le feri de oxidare sau a le înfrumuseța; email.

Așadar, definiție analitică pentru fiecare dintre termeni, cu trimitere reciprocă la sinonim.

I.2.a. În acest caz (definiție compusă doar din sinonime perfecte, cel puțin două), facem precizarea că, dintre cele trei dicționare în discuție, doar DEX-ul o utilizează relativ frecvent – în DLR apare mai mult accidental, în timp ce MDA-ul o exclude cu desăvârșire.

EDEN (În Biblie) Rai, paradis.
EREMIT Pustnic, sihastru, schimnic.

BDD-A23028 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:13 UTC)

I.2.b. Definiția prin apelul la cvasisinonime este utilă (și utilizată) în cazul termenilor abstracți ale căror sensuri principale pot fi analizate într-o serie de nuanțe perceptibile, dar insuficient conturate pentru a constitui sensuri de sine stătătoare. Astfel, sensul global al cuvântului-titlu se „rotunjește" numai din întreaga enumerare sinonimică înscrisă în definiție.

(Și în această situație putem vorbi de o „intoleranță" în ceea ce privește unul dintre dicționarele avute în vedere, MDA-ul neluând în calcul acest tip de definiție.)

REZOLUT, -Ă Hotărât, ferm, îndrăzneț, decis.
TRUNCHIAT, -Ă (Adesea fig.) Tăiat, fragmentat, mutilat, retezat.

II.2.b. În fine, lanțul de sinonime parțiale menționat la punctul precedent poate apărea și în succesiunea unei definiții perifrastice, tot ceea ce s-a spus mai sus despre acest tip de construcție rămânând valabil:

ORGANIZA ♦ A pregăti temeinic o acțiune după un plan bine chibzuit; a întocmi, a alcătui, a aranja, a orândui.
ORGOLIU Părere foarte bună, adesea exagerată și nejustificată, despre sine însuși, despre valoarea și importanța sa socială; îngâmfare, vanitate, suficiență, trufie.

*
* *

Această prezentare fiind făcută, vom trece, pe baza materialului supus analizei noastre, la alte considerații privind sinonimia lexicografică.

Un prim aspect asupra căruia ne vom opri îl reprezintă circularitatea – altminteri, o caracteristică firească a dicționarelor. Astfel, în cazul subiectului nostru, așa cum am arătat mai sus, definiția poate fi realizată (și) prin trimitere sinonimică (cel mai adesea reciprocă), însă cu obligația ca măcar unul dintre sinonime să fie glosat (și) perifrastic; pentru că, altfel, s-ar intra într-un cerc vicios, toate sinonimele seriei fiind explicate exclusiv prin intermediul celorlalte. Iată, pentru exemplificare, un asemenea tratament definițional neavenit (circularitate *absolută*) – extras din DEX:

CAMERĂ, *camere,* s.f. **I.1 Încăpere** într-o clădire; **odaie**.
ÎNCĂPERE, *încăperi,* s.f. **Cameră**, **odaie**.
ODAIE, *odăi,* s.f. **1** (Pop.) **Cameră**, **încăpere**.

Și o altă chestiune privind, de asemenea, circularitatea lexicografică:

Dacă DLR (și, pe cale de consecință, varianta sa comprimată, MDA) își propune să adune toate sinonimele perfecte în cel puțin un loc (la cuvântul „principal" al unei serii sinonimice), în cazul DEX-ului nu se poate vorbi de așa ceva. Această stare de lucruri, ținând cont și de statutul diferit al respectivei lucrări față de celelalte două (în primul rând, faptul că nu se dorește a fi un dicționar-tezaur), ar fi de înțeles și nu s-ar constitui într-un handicap. Ceea ce însă ni se pare un minus mai greu de acceptat este situația în care o serie sinonimică perfectă nu este legată circular în integralitatea ei.

BDD-A23028 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:13 UTC)

Să admitem, ca exemplificare, că dorim să aflăm toate sinonimele pe care DEX-ul le oferă pentru cuvântul „motan”. Aşadar:

MOTAN Masculul pisicii; cotoi, motoc, pisoi.

şi, mai departe, pe firul definiţional:

COTOI Masculul pisicii; motan, cotoc.
MOTOC (Reg.) Motan.
PISOI Pui de pisică, pisic; (în special) cotoi.
PISIC Pisoi.
COTOC (Pop.) Cotoi.

Şi cercul se închide, cu presupunerea depistării tuturor echivalentelor căutate.

Însă lucrurile nu stau nici pe departe aşa. Sunt încă alţi câţiva termeni sinonimici pentru cuvântul de plecare la care circuitul nu oferă acces:

MÂŢ **1** (Pop.) Cotoi, motan, pisoi.
MÂŢAN (Rar) Cotoi, motan.
MÂRTAN (Reg.) Motan, cotoi.

şi chiar

MÂŢOI (Rar) Mâţ (mare).
COTOŞMAN (Pop.) Cotoi, motan (mare).

Dar poate că DEX-ul nu şi-a propus acest obiectiv – cazul prezentat nu este nici pe departe o raritate în acest dicţionar. Şi nu este vorba de faptul că nu ar fi legaţi termeni neaparţinând limbii literare, cum se poate observa din exemplificarea de mai sus. Oferim încă un exemplu, care demonstrează că omiterea din circuitul sinonimic este absolut aleatorie, neavând de-a face cu un registru sau altul al limbii:

SCAMATOR Actor de circ care face scamatorii; prestidigitator, boscar.
PRESTIDIGITATOR Specialist în prestidigitaţie (care dă reprezentaţii publice); scamator.
BOSCAR (Reg.) Scamator.

şi, lăsat în afară,

ILUZIONIST, -Ă Scamator.

*
* *

Dintre toate modalităţile de definire prezentate în prima secţiune a acestui material, apelul la lanţul de sinonime parţiale apare ca fiind, pe de o parte, tipul de definiţie cel mai interesant, iar, pe de altă parte, cel care ridică şi foarte multe probleme.

Făcând apanajul definiţional al termenilor cu sens abstract (prin opoziţie cu cuvintele desemnând aspecte concrete, cu o semasiologie precisă, perfect individualizată), lanţul de cvasisinonime compunând definiţia are caracteristica de a trebui considerat în integralitatea lui în raportarea semantică pe care o are în vedere. Altfel spus, sensul termenului care se doreşte a fi explicat se complineşte luând în considerare toate elementele sinonime incluse în definiţie şi care, pe lângă semele ce le înfrăţesc, au şi un aport particular.

Intrând în analiză, trebuie să spunem dintru început că, dintre cele trei dicţionare avute în vedere aici, singurul care nu ia în considerare acest tip de

BDD-A23028 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:13 UTC)

definiție (aşadar, lanț de sinonime parțiale, neprecedate de definiție perifrastică) este MDA (cu ce consecințe, vom încerca să urmărim puțin mai jos). Pe de altă parte, dacă DLR-ul doreşte să evite (programatic, cel puțin – punerea în practică nu dovedeşte respectarea principiului) să utilizeze lanțul sinonimic ca modalitate de definire de sine stătătoare în cazul termenilor cu sens concret (fiind vorba, prin urmare, de sinonimie aşa-zis perfectă), DEX-ul nu îşi impune o asemenea restricție.

Astfel, dacă, spre exemplu, în cazul

GRIJANIE (Bis.; pop.) Cuminecătură, împărtăşanie. (Bis. = termen bisericesc)

se poate vorbi de sinonimie în sens riguros, la o glosare precum

SUPLU (Despre mers) Uşor, vioi, elegant, grațios.

o analiză semică (pe care considerăm că elocvența exemplului nu o impune aici) ar arăta fără dubiu diferențele de conținut dintre sinonimele utilizate în definiție.

Aşadar, un prim aspect pe care am dorit să îl învederăm privind lanțul de sinonime este acela că amestecul, în aceeaşi lucrare lexicografică, al sinonimiei în sens riguros cu cea în sens larg, în absența unei definiții analitice, fără ca utilizatorul să fie pus în temă asupra acestui fapt, poate conduce la ambiguități şi la o eventuală recepționare improprie a sensurilor.

O altă chestiune privitoare la lanțul de sinonime parțiale pe care ne propunem să o aducem în atenție este aceea a distanței semantice dintre sinonimele utilizate în explicație. Ca exemplu, dacă într-o definiție precum

CUTEZANȚĂ Îndrăzneală, curaj, temeritate.

se poate constata o apropiere semantică până aproape de identitate a sinonimelor folosite definițional, într-o situație cum este

SPRINTEN, -Ă Fig. (Rar; despre lucruri) Înalt, subțire, suplu, elegant.

componentele de sens care ar trebui să pună în acelaşi plan termenii ce alcătuiesc definiția (unele de substanță, pentru a putea vorbi de sinonimie) nu se pot evidenția.

*
* *

O altă temă ce ni se pare necesar a fi discutată este aceea a polisemantismului termenilor utilizați în definiția realizată prin sinonim(e). Şi pentru aceasta considerăm că se impune o referire la particularitățile de redactare şi de apariție editorială ale celor trei dicționare aduse aici în atenție: DLR – redactare în succesiunea *Dicționarului Academiei* început sub coordonarea lui Sextil Puşcariu, realizată literă cu literă, de către trei colective diferite, cu editare pe măsura strângerii materialului necesar pentru întocmirea a câte unui tom (chiar a câte unei fascicule, inițial); MDA, preconizat ca o construcție care să facă obiectul unui singur volum (deziderat, până la urmă, imposibil de pus în practică), dar, mai important decât atât, ca o lucrare ce trebuia realizată integral înainte de tipărire; şi DEX, un dicționar al „vocabularului românesc actual”[2] (aşadar, nu unul cu caracter istoric al limbii) şi care înşiruia sensurile cuvintelor-titlu în ordinea importanței şi frecvenței lor.

[2] Prefață la ediția I, 1975.

BDD-A23028 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:13 UTC)

Am considerat aceste precizări ca fiind necesare, după cum spuneam, din perspectiva termenilor polisemantici folosiţi ca sinonime definiţionale; mai exact, avem în vedere indicarea sensului (sau sensurilor) cu care aceştia sunt utilizaţi. Şi dacă la DLR acest lucru nu era posibil, la DEX nu a prezentat interes, la MDA, ca urmare a modului cum a fost conceput, precizarea numărului de sens al elementului sinonimic definiţional polisemantic apărea ca obligatorie.

Să exemplificăm, în sprijinul afirmaţiilor noastre:

> ÎNDUPLECAT, -Ă **1** (Înv) Dublat. **2** (Înv) Încovoiat. **3** (Înv) Aplecat spre... **4** (Înv) Supus. **5** (Înv) Convertit. (...)

După cum se poate observa, fiecare sens al cuvântului-titlu propus este întrupat de câte un sinonim care, la rândul său, este el însuşi un termen polisemantic. De menţionat că, pe de o parte, MDA-ul nu beneficiază de aportul citatelor ilustrative, şi, pe de altă parte, că în speţă nu există nici precizări de natură contextuală. Ca atare, depistarea sensurilor cu care trebuie luate în considerare sinonimele utilizate în definiţie se constituie într-o operaţie, dacă nu imposibilă, cel puţin riscantă.

Sau un alt exemplu, poate mai edificator, de pe pagina de dicţionar alăturată:

> ÎNFĂRMĂTURĂ (Înv; Ban) **1** Împodobire. **2** Prindere. (Ban = Banat),

unde polisemantismul termenului indicat ca reprezentând cel de-al doilea sens este unul de o amploare considerabilă, iar decodarea înţelesului pe care îl oferă apare ca o adevărată aventură.

Aşadar, revenind, modul de redactare ce nu a permis o perspectivă de ansamblu asupra dicţionarului a condus la o lucrare ce ar fi necesitat o revizuire prin care să se procedeze la realizarea sistemului de corelaţii la nivel sinonimic, care să permită utilizarea în condiţii proprii din punct de vedere semantic – însuşi scopul intrinsec al unui dicţionar[3].

Pe de altă parte, acest handicap major al MDA-ului lasă în umbră o problemă ce ni se pare cu adevărat interesantă din punct de vedere metalexicografic, şi anume modul de construcţie a definiţiei gândit pentru această lucrare. Menţionăm că nu ne vom referi, desigur, cu acest prilej, decât la nivel de definiţie realizată sinonimic.

Aşa cum spuneam puţin mai sus, dicţionarul pe care îl avem aici în vedere nu acceptă ca tip de definiţie lanţul de sinonime. Iar întrebarea care se pune este în ce măsură înşiruirea de sinonime parţiale la care dicţionarul-mamă al MDA-ului, DLR-ul, face apel fără restricţie ca modalitate definiţională poate să fie, fără a denatura înţelesul explicaţiei lexicografice, ori cuprins într-un sinonim unic, ori transformat în sensuri distincte. Şi vom produce, în sprijinul demonstraţiei reticenţei noastre, două exemple, diametral opuse.

În DLR:

> MÂNDRAIE (Prin Transilv.; despre vaci) Mare, robustă, frumoasă. *O vacă... după aspect sau după boi: bălaie, mândraie..., murgaie, suraie şi aşa mai încolo.* ap. HEM. 596, cf. CHEST. V 76/18, 25, 62, 65.,

[3] Din păcate, reeditatea din 2010 nu a avut în vedere acest aspect.

BDD-A23028 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:13 UTC)

articol de dicționar ce se transformă definițional în MDA astfel:

MÂNDRAIE (Trs; d. vaci) **1** Mare. **2** Robustă. **3** Frumoasă. (Transilv., Trs = Transilvania)

Prin urmare, deşi nu există decât un singur citat pentru el, rezultă că termenul ar avea trei sensuri.

Şi reversul – în DLR:

MILĂ[1] **3** Bunăvoință, bunătate, blândețe, înțelegere, îngăduință, îndurare, cruțare.

devine, în MDA, prin glosarea redactorului, care se conformează normei sinonimului unic,

MILĂ[1] **20** Bunătate.

Din considerente de spațiu, nu am mai reprodus substanțiala listă de citate utilizate pentru ilustrarea sensului în DLR, ci ne vom mărgini la două care să demonstreze că definiția unică propusă de MDA este, evident, insuficientă pentru conturarea înțelesului ce se doreşte a fi exprimat: *Adeverindu-le turcii milă dacă se vor închina.* NECULCE, L. 44, cf. ANON. CAR. *A trebuit să ne plecăm la mila lui, – şi el ne-a chemat la dreptate domnească.* SADOVEANU, O. V 623, cf. IV, 250, X, 216.

Menționăm că scopul acestei prezentări nu se axează pe oferirea de soluții pentru asemenea situații (s-ar putea vorbi, spre exemplu, de utilizarea definiției relative în primul caz[4] şi, eventual, de definiție prin incluziune în cel de-al doilea) – mai ales atâta vreme cât apreciem că ar trebui pusă în discuție, din punct de vedere definițional, însăşi concepția acestei lucrări –, ci să aducă în atenție faptul că o normare rigidă, fără a ține cont de anumite realități semantice care ar necesita o analiză mult mai complexă, poate conduce la nişte soluții lexicografice neadecvate.

Îndreptându-ne din nou atenția asupra celorlalte două dicționare, trebuie să arătăm cum stau lucrurile şi în cazul lor din perspectiva precizării sensului sinonimului polisemantic utilizat ca element definițional. Şi ne referim, în primul rând, la DLR, lucrare aflată în imposibilitatea, în cele mai multe dintre cazuri, după cum arătam mai sus, de a realiza corelarea semantică. Ca urmare, în aceste situații, s-a recurs la o soluție-surogat, am zice, prin adăugarea la definiția-sinonim a unei paranteze conținând o determinare individualizantă:

MATCĂ **11** (Rar) Piuliță (de înşurubat).
MOIEȚI (Regional) Papară (de mâncat).
MĂCIUCĂ **2** ♦ Prâsnel (la fus).
MUTATĂU (Prin Transilv.) Arătător (la ceasornic).

[4] Ne referim, desigur, la o definiție care să conțină toate atributele respective (*Care este mare, robustă, frumoasă*), şi nu la o „soluție" practicată în acelaşi dicționar, unde o definiție precum

ŞUGUBĂȚ, -EAȚĂ **3.** (Fam.; mai ales în Mold.) Glumeț, hazliu, poznaş, spiritual. (Mold. = Moldova) (din DLR)

devine (în MDA, aşadar)

ŞUGUBĂȚ, -EAȚĂ **5** (Pop) Care este poznaş. Si: *glumeț, hazliu, spiritual.* (Si: = sinonim);

în acest caz, apelul la definiția relativă, în vederea evitării utilizării lanțului de sinonime, se constituie, în opinia noastră, ca urmare a evidenței redundanței sale, într-un artificiu definițional inacceptabil.

BDD-A23028 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:13 UTC)

De asemenea, trebuie spus că şi DEX-ul apelează, sporadic, la procedeul în cauză, deşi în cazul acestei lucrări exista la îndemână posibilitatea precizării numărului de ordine al sensului cu care era avut în vedere respectivul termen sinonimic polisemantic[5].

Mai puțin inspirat ni se pare însă procedeul utilizării determinării cu rol dezambiguizator fără ca aceasta să fie introdusă în paranteză – exemplu (DEX):

DEVLĂ (Fam.) **Țeasta capului**; căpățână.
SCĂFÂRLIE (Pop. şi fam.) **Țeasta capului**; craniu.,

cu glosarea de referință

ȚEASTĂ (Pop.) **1.** Cutie cranianã, craniu, scăfârlie, hârcă; *p. ext*. cap[1]. **2.** Carapace.,

mai ales că în alte situații ce privesc termenul în cauză nu s-a considerat că o asemenea indicație suplimentară ar fi necesară:

HÂRCĂ **1.** Craniu (de mort); **țeastă**.
TIGVĂ **1.** (Pop.) Craniu, **țeastă**.

*
* *

Interesantă de adus în atenție apreciem a fi şi situația în care într-o serie sinonimică cel puțin unul dintre termeni este un cuvânt compus (dar nesudat, prin urmare nebeneficiind de o „intrare" proprie). Iar întrebarea care se pune este în ce măsură acest statut diferit impietează asupra importanței în grupul similar semantic în care se încadrează. Urmărind chestiunea în toate cele trei dicționare, se ajunge la concluzia că, unanim (şi firesc, am zice, deşi depistarea lexicografică a compusului nu e întotdeauna facilă), criteriul care primează în vederea alegerii sinonimului celui mai important, care va primi o definiție perifrastică, este cel al notorietății.

Aşadar:

FLOARE **3** Compuse: [...] *floare-de-colț* sau *floarea-reginei*, *floarea-doamnei* = mică plantă erbacee, cu frunzele albicioase, pufoase şi ascuțite, dispuse în jurul inflorescenței, care creşte pe crestele stâncoase ale munților; albumeală, albumiță, edelvais (*Leontopodium alpinum*).
ALBUMEALĂ (Bot.) Floare-de colț.
ALBUMIȚĂ (Bot.) Floare-de colț.
EDELVAIS (Bot.; rar) Floare-de colț.

[5] Nu este mai puțin adevărat, pe de o parte, că pot fi şi cazuri când DEX-ul, ca urmare a modului de organizare a definiției, se află în situația de a nu putea uza de o trimitere la un număr ordonator. Exemplu:

RĂCAN (Fam.) Recrut (în armată).
[RECRUT Tânăr aparținând ultimului contingent aflat sub arme; soldat de curând încorporat. ♦ Fig. (Fam.) Persoană intrată de curând într-o asociație, într-o mişcare; începător.],

iar, pe de altă parte, că dicționarul în cauză se foloseşte (foarte) des de procedeul trimiterii numerice atunci când este vorba de un sinonim din proximitate:

INDEMNITATE (Rar) Indemnizație (**1**).
SCAFANDRIER (Rar) Scafandru (**1**).

şi absolut inconsecvent, mai mult ca o excepție, în alte cazuri:

DORN (Tehn.) Priboi (**1**). (Tehn. = tehnică).

BDD-A23028 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:13 UTC)

(Pe de altă parte, la o circulaţie şi arie de răspândire relativ apropiate, cuvântul format prin compunere trece în planul al doilea:

> ACTINIE Animal de mare din încrengătura celenteratelor, fixat de stânci, variat colorat, cu aspect de floare şi cu orificiul bucal înconjurat de tentacule; anemonă-de-mare, dedițel-de-mare (*Actinia*).
> ANEMONĂ **2** (Zool.) *Anemonă-de-mare* = actinie.
> DEDIȚEL **2** (Zool.; în sintagma) *Dedițel-de-mare* = actinie.)

*
* *

Un caz particular, care apreciem că se impune a fi consemnat aici, este acela al aşa-numitului, în „bucătăria" DLR-ului (şi preluat, prin reflexie, ca o lucrare tributară acestuia, de MDA), fenomen al analogiei. În fapt, o sinonimie parțială, analogia poate îmbrăca mai multe forme, dezvoltând o adevărată tipologie, însă aici ne vom mărgini, exemplificator, doar cu titlu de prezentare, la una singură, privind raportul de la special la generic, şi anume când termenul analogic este indicat în interiorul definiției perifrastice:

> MAGAZIE ♦ Construcție, încăpere unde se păstrează cereale (v. h a m b a r, c o ş a r, p ă t u l), lemne, fân (v. ş u r ă), unelte, obiecte casnice (v. c ă s o a i e, ş o p r u), alimente (v. c h i l e r, c l e t, p o l a t ă) etc.

Şi tot plecând de la analogie, dorim să prezentăm şi o situație deosebit de interesantă, de această dată privind raportul de la generic la special, când cuvântul care desemnează genericul este în acelaşi timp şi sinonim al termenului ce denumeşte noțiunea specială, fapt ce se poate repercuta diferit în viziunea asupra definiției în funcție de modul de organizare a lucrării lexicografice, dar şi de subiectivismul redactorului.

Iată, spre comparație:

> ACTOR Persoană care interpretează diferite roluri în piese de teatru sau în filme. Si: ***artist***. (MDA)
>
> ACTOR **Artist** care interpretează roluri în piese de teatru, în filme etc. (DEX),

caz cu totul aparte, ce demonstrează cum un cuvânt poate fi în acelaşi timp sinonimul şi hiponimul, respectiv hiperonimul altuia.

*
* *

Desigur, am putea zăbovi cu multe alte considerații aplicate privind sinonimia lexicografică. Ne vom mai opri însă, cu această ocazie, asupra unui singur aspect – unitatea de tratament pe care ar necesita-o situații similare. Iar exemplul etalat are rolul să demonstreze cum ponderea definiției perifrastice, în asociere cu funcția sinonimiei, este apreciată diferit în conjuncturi care ar fi trebuit să fie considerate în acelaşi fel.

> PARADIS (Bis.) Lăcaşul lui Dumnezeu, loc de supremă fericire, imaginat ca o grădină aflată în cer, unde au trăit Adam şi Eva până la săvârşirea păcatului originar şi în care ajung, după moarte, sufletele oamenilor fără păcate; rai, eden.

BDD-A23028 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:13 UTC)

RAI[1] **1** Paradis, eden.
EDEN (În Biblie) Rai, paradis.

vs

INFERN **1** Loc unde sălăşluiesc sufletele celor păcătoşi, după moarte, supuse la chinuri veşnice; iad, gheenă [...].
IAD **1** (În multe religii) Loc în care sufletele păcătoşilor sunt supuse la chinuri veşnice pentru a-şi ispăşi păcatele din timpul vieţii; infern, gheenă.
GHEENĂ Iad, infern.

*
* *

Aflată la congruenţa a două aspecte funcţionale bine conturate (interesul utilizatorului de dicţionar pentru echivalente semantice materializate la nivel de cuvânt şi posibilitatea comprimării definiţionale care să elimine redundanţe ce ar augmenta într-un mod incomodant în special o producţie concretizată pe hârtie), sinonimia rămâne, din oricare aceste două considerente (dar mai ales în cazul conjugării lor), o modalitate de construcţie a definiţiei indispensabilă unei întreprinderi lexicografice care doreşte să aspire la statutul de instrument de lucru cuprinzător şi practic în acelaşi timp.

Desigur, după cum am încercat să prezentăm aici, sinonimia poate fi utilizată în dicţionar în diverse feluri: de sine stătător sau în succesiunea unei definiţii perifrastice, în sens riguros sau larg, ca unic termen echivalent ori înlănţuită etc. Iar scopul demersului nostru, pe lângă acela de a delimita diversele tipuri de precizare a sensului prin apelul la sinonime, nu s-a constituit atât în încercarea de a pune în discuţie viabilitatea intrinsecă a vreuneia dintre aceste modalităţi de definire lexicografică, cât de a arăta, în primul rând, că, independent de opţiunea de glosare (care, odată făcută, dă naştere la nişte responsabilităţi specifice), sinonimia ca instrument definiţional presupune o privire de ansamblu a producţiei lexicografice, ce se constituie într-o reţea vastă de interconexiuni semantice, al căror traseu trebuie urmărit până în cele mai îndepărtate ramificaţii ale sale, întru rigoare ştiinţifică şi funcţionalitate ireproşabilă.

LA SYNONYMIE EN TANT QUE MODALITÉ DE DÉFINITION LEXICOGRAPHIQUE

(Résumé)

Le contenu de cet article a deux volets: 1. le premier porte sur la typologie de la définition lexicographique réalisée par synonymie; 2. le deuxième comprend une analyse de la manière dont on utilise ce type de définition dans les trois dictionnaires explicatifs monolingues généraux les plus récents élaborés par l'Académie Roumaine – DLR, DEX, MDA.

Comme but principal, on vise de démontrer qu'il est nécessaire de suivre le processus de synonymie d'une manière interconnectée à travers un ouvrage lexicographique en sa totalité.

Cuvinte-cheie: sinonimie lexicografică, DLR, DEX, MDA, circularitate, polisemantism, corelare semantică, analogie.

Mots-clés: synonymie lexicographique, DLR, DEX, MDA, circularité, polysémie, corrélation sémantique, analogie.

BDD-A23028 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 01:00:13 UTC)